

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УЧНІВ
ВИПУСКНИХ КЛАСІВ З ПОРУШЕННЯМ РОЗУМОВОГО
РОЗВИТКУ

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

Виконав: студентка 291 М групи
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійної (наукової) програми
«Олігофренопедагогіка»
Лук'яненко Ольга Віталіївна
Керівник: проф. Яковлева С.Д.

Рецензент доктор псих. наук, професор
Попович І.С..

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Проблема соціального розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасній науці.....	6
1.1. Соціальна спрямованість корекційно-педагогічної роботи з дітьми з порушенням розумового розвитку.....	6
1.2. Соціальна інтеграція і розвиток особистості школяра з порушенням інтелекту.....	9
1.3. Концепція адаптивної поведінки в зарубіжній олігофренопедагогіці.....	14
1.4. Формування соціальної компетентності учнів спеціальної школи.....	17
1.4.1. Виховне значення позакласної роботи.....	17
1.4.2. Соціальна спрямованість трудового навчання та професійно-трудової підготовки дітей з порушеним інтелектом.....	21
1.4.3. Формування адаптивних навичок на заняттях із соціально-побутового орієнтування в спеціальній школі.....	30
Розділ 2. Вивчення особливостей соціальної адаптації учнів з порушенням розумового розвитку.....	36
2.1. Методика досліджень соціальної адаптації.....	36
2.2. Рівень сформованості адаптивних навичок в учнів випускного класу спеціальної школи.....	38
2.3. Обговорення результатів.....	50
Висновки.	53
Список використаних джерел.....	55
Додаток Результати оцінювання рівня сформованості адаптивних навичок учнів випускного класу спеціальної школи....	58
КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.....	60

ВСТУП

Актуальність проблеми. Вдосконалення спеціальної освіти дітей з особливими потребами в Україні базується на визнанні провідного значення їх соціальної реабілітації як головної мети всієї системи корекційно-педагогічної роботи.

Досягнення цієї мети на науково-педагогічному рівні потребує створення нових освітніх стандартів, відповідних корекційно-методичних засобів, розробки чітких нормативів для системи соціальної реабілітації на всіх етапах навчання і розвитку школярів з психічними і фізичними відхиленнями. Лише своєчасне розв'язання всіх цих складних проблем забезпечить оптимальні умови навчання і виховання дітей з особливими потребами, сприятиме найкращій їх підготовці до самостійного активного суспільного життя.

Проблемі соціальної адаптації та реабілітації осіб з інтелектуальними вадами приділяли увагу такі визначні дефектологи та олігофренопедагоги, як Е.Сеген, К.К.Грачова, Л.С.Виготський, Е.Хебер, Г.М.Дульнєв, І.Г.Єременко та багато інших [11, 14, 25]. При цьому підхід до даної проблеми завжди певною мірою залежав від національних традицій, а також соціально-економічної ситуації тієї або іншої країни.

Сьогодні ускладнення соціальних стосунків, науково-технічний прогрес призвели до закономірного підвищення вимог до кожного члена суспільства, рівня його інтелектуального та особистісного розвитку. За таких умов забезпечення соціальної компетентності підлітків з порушенням розумового розвитку потребує продуманої, систематичної, індивідуалізованої роботи всього колективу спеціальної школи [4, 16].

Визначальна роль соціальної адаптації та реабілітації у вихованні та навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями та недостатня

вивченість цього питання обумовлюють **актуальність** дипломної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Випускна робота виконана в рамках науково-дослідної теми кафедри спеціальної освіти «Зміст і технології навчання в системі спеціальної освіти та інклюзивному освітньому середовищі» (державний реєстраційний номер 0119U101727).

Метою роботи є: розглянути систему корекційно-педагогічної діяльності, спрямованої на формування соціальної компетенції школярів з порушеним інтелектом та дослідити її ефективність шляхом оцінки сформованості соціально-адаптивних навичок в учнів випускного класу.

Об'єктом дослідження виступає процес навчання та виховання школярів з порушенням розумового розвитку.

Предметом дослідження є : Формування навичок соціалізації в учнів випускних класів з порушенням розумового розвитку

Завдання роботи полягають в наступному:

1. Вивчити за літературними джерелами сучасний стан проблеми формування соціальної компетентності дітей з порушенням розумового розвитку.

2. Розглянути систему навчальних і виховних заходів, спрямованих на забезпечення соціальної адаптації учнів спеціальних шкіл.

3. Провести дослідження рівня сформованості основних адаптивних навичок в учнів випускного класу спеціальної школи

4. На основі отриманих експериментальних даних оцінити ефективність соціально спрямованого навчання та виховання учнів з порушенням інтелекту, розробити рекомендації по їх підвищенню.

Гіпотеза: систематична корекційно-педагогічна робота, спрямована на розвиток соціальних вмінь і навичок, що проводиться в спеціальній школі, забезпечує певний рівень соціальної компетентності випускників. Докладне вивчення сформованості різних груп адаптивних навичок повинно стати обов'язковим засобом контролю за процесом соціального розвитку учнів, що дозволить здійснювати ефективний зворотній зв'язок і забезпечить необхідну індивідуалізацію процесу навчання.

Наукова новизна роботи. В проведених дослідженнях вперше на даному контингенті учнів була проведена оцінка рівня сформованості адаптивних навичок за групами, розробленими Американською асоціацією розумової відсталості. Поряд із загальною позитивною оцінкою результативності корекційно-педагогічної роботи були виявлені окремі недоліки в її структурі, запропоновані шляхи їх усунення.

Структура роботи: дипломна робота викладена на 54 сторінках і складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку літератури (30 назв) і додатку.

Розділ 1

Проблема соціального розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасній олігофренопедагогіці

1.1. Соціальна спрямованість корекційно-педагогічної роботи з дітьми з порушенням розумового розвитку

Нині в дефектологічній науці визначились певні підходи до теорії виховання, однак багато питань, що стосуються всебічного розвитку особистості, потребують детального вивчення. При визначенні принципів виховання дітей з особливими потребами Л.Виготський, О.Белкін, Г.Дульнев, в першу чергу, вказують на значення його як корекційно-розвивального процесу [3, 11, 12]. Йдеться про необхідність формування активної всебічно розвиненої особистості, підготовленої до життя, посильної участі в суспільно-корисній праці; особистості, здатної до успішної адаптації та соціалізації.

Отже, спеціальна школа має навчати та виховувати дітей з порушеннями інтелектуального розвитку з максимальним урахуванням тих суспільних умов, у яких вони згодом житимуть і працюватимуть [9].

Сучасному етапу розвитку системи освіти властиве посилення уваги суспільства до проблем виховання підростаючої особистості. Водночас ставляться високі вимоги до її інтелектуального, морально-етичного, професійно-трудового рівнів. Суспільство, враховуючи специфіку розвитку дітей з психофізичними обмеженнями, не може знизити рівень моральних вимог до них. Тому для всебічного розвитку таких дітей необхідно створювати спеціальні умови, в яких реалізувалися б специфічні завдання їхнього виховання. Потрібна система освіти, яка б забезпечила належний ступінь сформованості соціальної позиції дітей з особливими потребами, надала їм можливість жити і працювати в широкому соціальному середовищі [17].

Виховний вплив на особистість школяра має бути цілеспрямованим, систематичним, всебічним і конкретним. Запоруку успішної соціалізації дітей з особливостями психічного та фізичного розвитку спеціалісти вбачають у формуванні в них поведінкових моделей, які охоплюють основні елементи вимог; у засвоєнні не лише суми різноманітних рольових очікувань, а самої сутності цих вимог; у розвитку кожного учня як особистості, котра набуває низки соціальних установок і ціннісних орієнтацій, задовольняє й розвиває власні потреби та інтереси.

Планомірна робота з виховання в школярів необхідних моральних якостей, їх закріплення та повсякденна опора на загальноприйняті моральні норми поведінки для того, щоб їх дотримування стало звичкою, допоможуть випускникам спеціальних шкіл більш успішно увійти до самостійного життя, виконувати суспільно корисну роботу на підприємстві та у родині, бути повноцінними членами суспільства [10].

Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями не спрощують, а, навпаки, значною мірою ускладнюють організацію виховної роботи в допоміжній школі. Але ця обставина не звільняє працівників спеціальних шкіл від вирішення виховних задач: формування у школярів ініціативи, самостійності, звички до дисциплінованої поведінки в шкільному колективі та у побуті [6].

Всі ці задачі виховання школярів з порушенням розумового розвитку, формування їх особистості згідно зі спільною метою виховання підростаючого покоління можуть успішно вирішуватися лише на основі всебічного вивчення дитини в процесі навчання та виховання. Маючи справу з дітьми з порушеннями, вчитель або вихователь повинен знати їх індивідуальні характеристики: соматичний стан, особливості характеру і поведінки, соціально-побутові умови та ін. Це є необхідною передумовою для вироблення адекватних форм і методів індивідуального підходу до дитини.

Розуміння індивідуальних особливостей такого учня пов'язано з необхідністю вивчення його ставлення до праці, до суспільних подій, до навчання, до своїх можливостей [22].

При вивченні особливостей розвитку дитини, вчителю та вихователю слід звертати увагу не тільки на характер поведінки та успіхи у навчанні, але й на стан мотивації, прагнення, інтереси. Необхідно знаходити причини, які спонукали учня здійснити той чи інший вчинок, аналізувати його реакцію на вчинки товаришів. Треба не тільки знати зовнішні реакції дитини, але й намагатися зрозуміти сховані за ними внутрішні її переживання. При цьому дуже важливо досягти необхідного контакту з учнем, завоювати його довіру, щоб допомогти йому в здійсненні хороших задумів і зуміти відвернути неправильні вчинки.

Спостереження та вивчення особистості дитини з порушеним інтелектом повинно бути цілеспрямованим, що дозволить вчителю та вихователю передбачити, які саме зміни відбудуться в особистості учня під дією тих або інших впливів. Особливо важливо виявити позитивні сторони особистості учня, на які можна спиратися при плануванні педагогічного процесу.

Правильна організація навчання та виховання дітей з порушенням розумового розвитку практично довела, що вони можуть оволодіти певним обсягом знань та засобів поведінки, набути корисні навички та звички, тобто вони мають такі компенсаторні можливості, за допомогою яких під впливом виховання можуть розвиватися всі сторони їхньої особистості, формується вміння працювати та жити в колективі [10].

1.2. Соціальна інтеграція і розвиток особистості школяра з порушенням інтелекту

Сьогодні в теорії та практиці корекційної педагогіки постає питання про те, що рівень розвитку дитини залежить не лише від якості корекційно-методичних засобів, а й від стану її внутрішнього особистісного світу, від відкритості чи замкнутості щодо соціального оточення, від тих суперечностей, які призводять до відчуття неповноцінності. Тому корекційно-виховний процес у спеціальних закладах має передбачати гармонійну інтеграцію школярів; пізнання власного “Я”; формування вміння встановлювати правильні взаємини з іншими людьми; досягнення соціально значимої позиції суб’єкта діяльності, а не споживача [17].

Формування в дітей стійких позитивних звичок у різних сферах діяльності сприяє утворенню позитивних рис характеру, що, в свою чергу, зумовлює відповідний спосіб поведінки. Вироблення правильної поведінки сприяє поступовому виникненню нових мотивів діяльності, коли самий процес виконання певної дії або вчинку стає потребою, таким чином здійснюється вплив на всі підструктури особистості, забезпечується її розвиток [1].

У вітчизняній педагогіці визначено, що центральною фігурою виховного процесу є дитина, її особистість. Навчання та виховання дитини повинно забезпечити формування в неї почуття психологічної захищеності, позитивного ставлення до світу, створення базису особистісної культури [19]. Ці положення в повному обсязі можуть бути застосовані для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

До складу базису особистісної культури включається орієнтування дитини в чотирьох основних сферах дійсності: природі; предметах, створених руками людини; явищах соціального життя; явищах власного життя та діяльності [9]. Базис особистісної культури є власне людським началом в дитині, він являє собою сукупність загальнолюдських цінностей (добро, краса, істина та ін.) і засобів життєдіяльності

(уявлення про дійсність, способи активного впливу на світ, виявлення емоційно-оцінювального ставлення до того, що відбувається).

В основі засвоєння моральних норм та оволодіння навичками правильної поведінки знаходяться моральні почуття, моральні уявлення та позитивні звички. Моральні почуття – емоційний відгук на добро та зло, вдачі та невдачі, труднощі та успіхи – проявляються у дітей з нормативним розвитком дуже рано [15]. В дітей з порушеннями інтелекту, як відомо, емоційний фон значно знижений, емоційний контакт з дорослими часто порушений. Як правило, на момент вступу до школи моральні почуття в дітей з розумовим порушенням розвинені дуже слабо і не мають належних передумов для подальшого розвитку. В більшості випадків не відповідає віковій нормі й сама поведінка дітей з порушеним інтелектом [16].

Всі ці особливості визначають принципи підходу до процесу виховання та навчання учнів з розумовими порушеннями на кожному віковому етапі з урахуванням його основних завдань.

Формування правильної поведінки. Необхідність організувати поведінку учнів виникає в першу чергу. Можливість цього обумовлена тим, що діти з порушенням інтелекту хочуть відповідати тим вимогам, які до них пред'являють, заслужити схвалення дорослого, уникнути невдачі. Тому виховна робота, яка правильно поєднує посильні вимоги до поведінки з показом, словесною інструкцією, заохоченням правильних вчинків і осудом неправильних, виявляється достатньо результативною.

Формування навичок правильної поведінки в учнів з порушеним інтелектом не може бути відокремлене в особливий вид занять. Воно відбувається повсякденно, в процесі здійснення режимних моментів, проведення уроків, в усіх видах дитячої діяльності. Так, під час одягання дітей на прогулянку, миття рук перед обідом вчитель або вихователь вчить їх діяти спокійно, у встановленому порядку, не заважати один

одному, не штовхатися, при необхідності чекати своїх товаришів, звертатися за допомогою та надавати її. На уроках діти вчаться діяти послідовно, виконувати вимоги до тривалого зосередження уваги, до підкорення власних бажань певним умовам, стриманості, довільного контролю поведінки та ін. В усіх цих випадках діти вчаться поводити себе відповідно до вимог, які пред'являють до них дорослі [21].

Вироблені звички правильної поведінки не можуть стати дійсно моральними, якщо паралельно не буде проводитись робота з формування моральних уявлень і моральних почуттів. Дітей з вадами інтелекту треба спеціально знайомити з прикладами моральних та аморальних вчинків, пояснювати їх сутність, давати оцінку, показувати необхідність моральних вчинків. Так, наприклад, дітей необхідно вчити співчувати один одному, розуміти коли хтось опиняється в складній ситуації і потребує допомоги, показувати їм, що допомогу необхідно обов'язково надавати, що це і є хороший, моральний вчинок [16].

Слід зазначити, що простого ознайомлення учнів з порушеннями з прикладами добрих і поганих вчинків недостатньо, тому що отримані ними таким чином уявлення можуть виявитись суто формальними і не реалізовуватись у самостійних вчинках в конкретних ситуаціях. Отже, необхідно постійно аналізувати ситуації, які виникають спонтанно, а також спеціально створювати умови, що вимагають від дітей певних дій [20].

Розвиток колективних стосунків. Одним з важливих аспектів соціалізації особистості є становлення сприймання нею себе у колективі, в даному випадку – в шкільному колективі.

Входження дитини, що навчається в колектив спеціальної школи відбувається двома шляхами. З одного боку, при проведенні режимних моментів та навчальних занять діти стають учасниками колективної діяльності, суворо регламентованої дорослими. З іншого, колективні

стосунки складаються у вільному спілкуванні дітей на перервах та у позаурочний час.

Школярі з порушеним розумовим розвитком, перед усім, вчать колективній взаємодії під керівництвом дорослих, які протягом всього періоду перебування дитини в школі виховують в неї вміння бути членом дитячого колективу – співставляти свої дії з діями інших, брати участь у спільній діяльності. З часом змінюються форми діяльності та рівень вимог. Діти починають вчитися не тільки поруч, але й разом, розуміти своє місце у колективній діяльності. Все це навчає дитину орієнтуватися в стосунках з іншими людьми, що допоможе їй зайняти належне місце у виробничому колективі в майбутньому [5].

Формування здатності до спільної діяльності та розуміння своєї ролі в ній досягається у дітей з ООП не відразу. Досягнення цієї мети потребує цілеспрямованої та поступової роботи педагогів. Особливе місце займають при цьому заняття з побутової праці, робота на шкільній ділянці, виготовлення колективних виробів, малюнків. При цьому необхідно заздалегідь розповісти дітям про очікуваний результат спільної праці, про роль кожного в досягненні загальної мети. Наприкінці роботи треба оцінити не тільки весь отриманий результат, а й внесок кожного учня.

Разом з організованою дорослими колективною діяльністю виникає і вільна сумісна діяльність дітей, яка, перш за все, виявляється в спільній грі.

Розвиток колективних взаємовідносин сприяє формуванню в дітей з порушеним інтелектом взаємодопомоги та чуйності. Але формальність засвоєння учнями з обмеженими можливостями морально-етичних знань заважає виділенню та розумінню етичних ситуацій, що спостерігаються в повсякденному житті.

Формування вольових якостей. Для того, щоб відстала дитина з порушеним розвитком могла успішно навчатися, працювати,

правильно поводити себе у суспільстві, необхідно виховувати в неї вольові якості: вміння діяти цілеспрямовано, долати труднощі. Виховання здатності правильно ставитись до оцінки оточуючими власної поведінки, результатів діяльності, адекватної реакції на успіх або невдачу, підводить дітей з вадами інтелекту до формування вірної самооцінки.

Всі ці якості виховуються з першого дня перебування учня з порушеним інтелектом у школі. Поступове зростання складності навчальних завдань, вимог до самообслуговування, інших видів діяльності, веде дітей до вміння долати посильні труднощі, розвиває в них вольові процеси [11].

Виховання готовності до праці. Працелюбність, потреба у праці є однією з головних якостей особистості людини, головною передумовою успішного входження її в суспільство. Отже, задачею спеціальної школи є виховання в учнів вміння знаходити задоволення та радість у праці, відчуття гордості за результат своєї особистої роботи та роботи товаришів.

Трудове виховання учнів з порушеним інтелектом сприяє вирішенню цілого ряду завдань їх особистісного розвитку. Так, саме продуктивна праця надає великі можливості для навчання дітей плануванню своїх дій, оцінці їх результативності, що поступово переходить у функцію самоконтролю.

Необхідність спільної праці призводить до того, що діти починають відчувати себе членами колективу, розглядати свою працю як частину спільної роботи, пишатися своїм вкладом у загальний результат [21].

Крім того, колективна праця є чудовою основою для виховання взаємодопомоги, чуйності, для організації їхньої поведінки в цілому. Спеціалісти стверджують, що багато важливих особистісних якостей: емоційне ставлення до дорослих, прийняття допомоги, бажання

співпрацювати з дорослим, цілеспрямовані спільні дії з товаришами, вдається сформувати у дітей з порушенням інтелекту лише в тому випадку, коли вони реалізують свої можливості в доступній для них діяльності, потрапляючи в ситуацію пізнавального інтересу. При цьому, поряд з розвитком пізнавальних мотивів, зміцнюються й соціальні, які регулюють поведінку дитини в суспільстві.

1.3. Концепція адаптивної поведінки в зарубіжній олігофренопедагогіці

В зарубіжній спеціальній психології проблемі соціальної адаптації осіб з порушенням розумового розвитку приділяється велика увага. Так, згідно з поглядами американських спеціалістів, сформованість адаптивної поведінки є одним з ведучих критеріїв визначення рівня інтелектуального розвитку.

Вперше компонент адаптивної поведінки був включений у визначення розумової відсталості Хебером на рубежі 50-60-их років ХХ ст. При цьому адаптивна поведінка визначалась як ефективність, з якою індивід пристосовується до природних і соціальних умов навколишнього світу, що проявляється в ступені його самостійності та відповідності вимогам особистої соціальної відповідальності [26].

В 70-80-ті роки концепція адаптивної поведінки отримала подальший розвиток в роботах Гросмана. Адаптивна поведінка почала розглядатися не тільки у віковому контексті, але й у контексті культурного оточення індивідів. При цьому для кожної вікової групи були окреслені області, в яких може проявлятися дефіцит адаптації. В дошкільному віці це сенсомоторний розвиток, навички комунікації (мова і мовлення), навички самообслуговування, соціалізації (яка визначається як розвиток здатності взаємодії з оточуючими). В період дитинства та раннього отроцтва це здатність використовувати навчальні

навички у повсякденному житті, вміння розмірковувати і робити умовиводи в пізнанні оточуючої дійсності, а також соціальні навички – здатність брати участь у групових заходах, встановлювати міжособистісні стосунки. В період зрілого отроцтва та дорослому стані це професійна відповідальність і можливість виконувати певні види роботи [26].

З 90-их років Американська асоціація розумової відсталості запропонувала замінити термін “адаптивна поведінка” на новий, більш змістовний, сучасний і гнучкий термін – “адаптивні навички”. Були виділені та конкретизовані 10 основних областей адаптивних навичок, в яких може виявлятися дефіцит:

- *комунікація* (розуміння та відтворення інформації шляхом символічної поведінки) – усне та письмове мовлення, орфографія, графічні символи, мова жестів, міміки;

- *самообслуговування* – туалет, вміння правильно їсти, одягатися та роздягатися, дотримання особистої гігієни, охайність;

- *можливість жити в домашніх умовах* – вміння вести господарство, дбайливо ставитися до майна, готувати їжу, планувати та вести бюджет, планувати розпорядок дня. Супутніми навичками є можливість орієнтуватися в домі, в найближчих околицях, правильна поведінка вдома та поза домом, можливість застосовувати знання в домашніх умовах та ін.;

- *соціальні навички* – вміння вступити в бесіду, провести та завершити її, адекватно реагувати на зауваження в контексті ситуації, відчувати настрій співрозмовника, здійснювати зворотний зв’язок із ним, регулювати власну поведінку; здатність виділяти однолітків і спілкуватися з ними; вміння шукати та знаходити допомогу, а також надавати допомогу оточуючим; почуття дружби та любові, поняття про чесність і справедливість; вміння володіти собою, робити вибір, вести себе у відповідності до юридичних і моральних норм;

- *вміння жити в мікросередовищі* (використовувати належним чином ресурси мікросередовища) – вміння пересуватися, в тому числі, з використанням міського транспорту, робити покупки, користуватися послугами різноманітних служб і закладів, відвідувати культурні заходи;

- *самоспрямованість особистості* – вміння робити вибір, планувати власні дії та дотримуватись планів; ініціювати види діяльності, адекватні місцю, умовам, особистим інтересам; вирішувати проблеми, що виникають у знайомих і нових ситуаціях;

- *здоров'я та безпека* (вміння, пов'язані із збереженням здоров'я) – вміння правильно харчуватися, своєчасно виявляти настання хвороби, приймати ліки, проводити профілактику захворювань; знання та дотримання правил безпеки в різних ситуаціях; вміння надавати елементарну першу допомогу; позитивні звички;

- *функціональна успішність* – інтелектуальні здібності та навички, які мають відношення до життя: письмо, читання, базові математичні та природознавчі поняття;

- *проведення дозвілля* – вміння обирати різноманітні способи проведення вільного часу відповідно віку, культурним нормам, власним інтересам; розширення кола інтересів, їх усвідомлення; адекватна поведінка в місцях проведення дозвілля, комунікативний вибір і потреба участі в соціальній взаємодії, навички мобільності;

- *робота* (навички, пов'язані із можливістю працювати повний або неповний робочий день у мікроспівтоваристві – адекватна соціальна поведінка, вміння послідовно виконати та завершити роботу, вдосконалювати робочі навички, застосовувати їх на практиці; готувати робоче місце; спілкуватися та взаємодіяти з колегами; володіти собою на роботі; адекватно реагувати на критику; розпоряджатися грошима [26].

Надзвичайно важливим є положення про те, що специфічні порушення в одних областях адаптивних навичок часто співіснують із

сильними сторонами особистості в інших. Крім того, індивід може мати і сильні, і слабкі сторони в одній групі адаптивних навичок. Чітка діагностика особливостей пристосування дитини або підлітка з порушеним інтелектом до життя в суспільстві, є обов'язковою умовою розробки індивідуальної корекційної програми.

1.4. Формування соціальної компетентності учнів спеціальної школи

1.4.1. Виховне значення позакласної роботи. Підготовка через школу та працю дітей і підлітків з порушенням інтелекту до суспільно корисної трудової діяльності здійснюється спеціальними школами та школами-інтернатами. Знаходячись у державній системі освіти, спеціальні школи, поряд із здійсненням загальних задач виховання підростаючого покоління, мають і свої специфічні завдання, обумовлені особливостями дітей з інтелектуальними порушеннями.

Кінцевою метою корекції відхилень в особистісному розвитку дитини з відхиленнями є підготовка її до самостійного життя в суспільстві. Вирішення цієї задачі здійснюється особливими прийомами та методами різнобічного виховного впливу, трудового навчання та виховання, а також загальноосвітньої підготовки [12].

Значну частину часу в житті учня займає пізнавальна діяльність: на уроках, при час підготовки домашніх завдань та участі в позакласних заходах, спрямованих на розвиток його пізнавальних інтересів та сприяючих формуванню позитивних особистісних якостей.

«Обучение детей умению переносить в практические ситуации усвоенные ими на уроках умения и навыки мыслительной деятельности есть особая задача вспомогательной школы, так как следует учитывать, что образовавшиеся у умственно отсталых детей умения обычно бывают малообобщенными, а потому они не переносятся самими учениками в новые для них ситуации» [Дульнев, 12, с.15]. Найбільш повне вирішення

цієї задачі в багатьох випадках залежить від правильної постановки позакласної роботи, в процесі якої в різних ситуаціях учням треба вирішувати практичні питання, які потребують від них використання певних знань, умінь та навичок [27, с.18-19].

Трудове навчання не тільки надає учням визначені програмою професійні вміння та навички, але і є одним з найбільш ефективних засобів корекції недоліків розвитку дітей з порушеним інтелектом. В процесі трудового навчання на уроках і трудового виховання в позаурочний час виникають сприятливі умови для формування позитивних якостей учнів: відповідального ставлення до праці, суспільного майна, а також цілеспрямованості, бажання довести до кінця розпочату справу, вміння діяти у відповідності до поставленої задачі, охайності, колективізму та інших.

Робота з організації суспільно корисної праці та самообслуговування учнів у позаурочний час повинна мати яскраво виражений корекційний характер. Те ж можна сказати й про позакласну роботу, пов'язану із загальноосвітніми предметами [18, 22].

Велике корекційне значення позакласних занять з **математики** полягає в тому, що вони сприяють формуванню в учнів з порушеннями вміння логічно мислити, розвитку пам'яті, підвищенню стійкості уваги. Отримані на уроках математики та закріплені в позакласній практичній роботі вміння та навички здійснюють неоціненний вплив на успішність і усвідомленість оволодіння трудовою діяльністю. В результаті учні готуються до самостійного життя, в якому їм доведеться щоденно стикатися з різноманітними обчислювальними операціями (розрахунки при купівлі, орієнтування в часі, вимірювання площин та ін.).

Не менш значимою для формування соціальної компетенції учнів з порушеннями є роль позакласної роботи з **рідної мови** та **читання**. Для того, щоб ці учні в майбутньому були здатні самостійно жити, дотримуючись норм суспільної поведінки та приносячи користь

суспільству своєю сумлінною працею, необхідно, щоб вони осмислено володіли усним і писемним мовленням. З цією ж метою їм необхідно навчити правильно та осмислено читати доступні для їх розуміння художні твори, газети і журнали, правильно та послідовно відтворювати свої думки. Вся позакласна та позашкільна робота з школярами з порушеним інтелектом повинна будуватися з орієнтуванням на подолання притаманної їм бідності мовлення, збагачення словника, максимального розширення активного запасу слів та уявлень про навколишній світ. Для вирішення зазначених задач необхідне поступове ускладнення форм і методів роботи, а також збільшення об'єму матеріалу на позакласних заняттях. Це забезпечує більш успішне оволодіння такими предметами, як географія, природознавство, історія та створює сприятливі умови для вдосконалення всіх видів позакласної виховної роботи.

Предметні уроки в молодших класах і уроки з **природознавства** у V-VIII класах формують в учнів уявлення про оточуючий світ. Ці заняття потребують максимальної конкретизації, доступності, наочності, накопичення практичного досвіду. Звідси витікає необхідність у проведенні екскурсій, найпростіших дослідів, у практичному використанні знань, отриманих на цих уроках, у повсякденному житті. Все це можливе лише при правильній і цілеспрямованій організації відповідної позакласної та позашкільної роботи. Результатом цієї роботи є розширення практичного орієнтування учнів у навколишньому світі. Так, на основі вивчення природознавчого матеріалу вони починають більш усвідомлено сприймати санітарно-гігієнічні вимоги, які щоденно пред'являються до них в школі та вдома [22].

Важко переоцінити виховне значення позакласної роботи з географії та історії. Для випускників спеціальної школи, які вступають у самостійне життя, спеціально організоване суспільно-політичне, громадянське виховання практично обмежується шкільною програмою.

Спеціальна школа не ставить своєю задачею дати учням з порушеннями чіткі систематизовані знання з **історії України**, обмежуючись розкриттям найбільш значимих у виховному відношенні історичних подій. Тому виникає необхідність максимального використання можливостей позакласної та позашкільної роботи для більш повного, яскравого та наочного виховання моральних якостей учнів спеціальної школи на основі засвоєння ними історичних фактів.

Широкі можливості для виховання в школярів з порушенням інтелектом почуття любові до своєї землі, здорового патріотизму забезпечує правильна організація позакласних занять з **географії**. При цьому також розвивається спостережливість, допитливість, вміння встановлювати подібність і відмінність у спостережуваних подіях і явищах. Проведення замальовок, моделювання, виготовлення наочних посібників сприяє набуттю школярами низки вмінь та навичок, необхідних їм у практичному житті та трудовій діяльності.

Значне місце у вихованні дітей з порушеннями належить позакласній роботі з **малювання**. Бесіди з використанням репродукцій картин, відвідування художніх виставок, тематичне малювання є ефективним засобом формування в учнів естетичного смаку, моральних якостей, любові до батьківщини.

Корекційно-виховне значення **фізичного виховання** полягає в розвитку почуття колективізму, вміння діяти разом з іншими, підкорювати власні інтереси спільним, а також у пробудженні прагнення до підвищення власних результатів, навчанні справедливому змагання [29].

Одним з активних засобів корекції особистості школярів з порушенням інтелектом є **музичні заняття**, особливо організація хорових колективів. Участь у хорі дуже добре впливає як на збудливих, так і на пасивних дітей. Велике значення заняття співами мають і для

тих учнів, які мають вади мовлення. На заняттях співами більш ніж будь-коли перед дітьми постає необхідність діяти узгоджено.

Заняття з усіх розділів курсу **соціально-побутового орієнтування** нерозривно пов'язані з позакласною виховною роботою, спрямованою на поглиблення та практичне закріплення вмінь та навичок, набутих під час навчання на корекційних заняттях [25].

1.4.2. Соціальна спрямованість трудового навчання та професійно-трудової підготовки дітей з порушеним інтелектом. На етапі соціально-економічних перетворень в Україні спеціальна освіта потребує вдосконалення виховного процесу, перегляду його змісту та форм на основі розуміння вихователем індивідуальних особливостей і можливостей вихованців, поваги до особистості дитини. Школа має готувати молоде покоління з максимальним урахуванням тих суспільних умов, у якому воно буде жити і працювати.

Як підтвердило дослідження, проведене фахівцями у спеціальних школах, вирішення цієї задачі ускладнюється цілою низкою проблем, зокрема тих, що виникають при визначення мети, завдань і змісту виховної роботи [7].

Як відомо, виховання – це тривалий і безперервний процес, що охоплює весь період життєдіяльності людини. Тому шлях до кінцевого результату – сформованості особистості – складний, тривалий і потребує поетапних дій. Шкільний період – один з етапів становлення особистості. В подальшому відбувається процес її самовдосконалення. Саме до цих життєвих періодів і повинні підготувати випускника школа та сім'я. Після закінчення школи він має самостійно орієнтуватися в складних життєвих ситуаціях, уміти визначитися у виборі професії, власних поглядах і переконаннях, не розгубитись у нестандартних обставинах [28].

Призначення педагога-вихователя полягає в умінні проектувати завдання виховання на кожному етапі розвитку дитини, здійснюючи

особистісний підхід з урахуванням структури дефекту, індивідуальних особливостей кожного школяра, добираючи методи педагогічного виховного впливу відповідно до віку.

Розуміння людської особистості пов'язане з необхідністю вивчення її ставлення до праці, суспільства та суспільних подій учіння, до себе (власних можливостей), колективу (своєї праці в колективі). Виникає необхідність детального і повсякденного вивчення особистості, визначення найефективніших прийомів виховання певних груп дітей з вадами розвитку і кожного з них зокрема. Предметом уваги при цьому мають бути не тільки поведінка та навчальні успіхи учня, а і його спонукання, прагнення, інтереси. Важливо знати мотиви вчинків, реакції школяра на дії інших (зовнішні реакції, його внутрішні переживання тощо).

Відхилення в розвитку особистості, залежно від дефекту, виявляються по-різному: в неконкретному розуміння мотивів діяльності, обмеженості знань про вимоги колективу за наявності достатнього практичного вміння їх виконувати, в невміння співвідносити власні наміри, бажання, вчинки із загальними цілями, завданнями, вимогами. Спостерігаються також деяка ізольованість дитини від дитячого колективу. В одних дітей виявляється зарозумілість, переоцінювання власних сил, можливостей, умінь і свого місця в колективі; в інших – надмірна несміливість, сором'язливість, недооцінювання власних сил. Часто зустрічається недостатня критичність в оцінюванні своїх та чужих вчинків. Ці прояви значною мірою залежить від браку спілкування, контактів з людьми.

Спеціалісти, які досліджували процес виховання школярів у спеціальних школах, зазначили, що труднощі у вихованні дітей, зумовлені аномаліями розвитку, часто посилюються недоліками в організації навчально-виховного процесу в школі або інтернаті. Зокрема, не забезпечуються достатні умови для подолання негативних наслідків

дефекту та повноцінної соціалізації учнів. Організація виховної роботи не завжди відповідає сучасним вимогам і здебільшого зводиться до проведення режимних моментів (сніданок, обід тощо), прогулянки і самопідготовки окремих позакласних заходів [2].

Але ж позакласна робота має дуже виняткове значення у вихованні дітей з вадами інтелекту. Найбільш важливим у підготовці дітей до практичної суспільно корисної діяльності є трудове виховання. Трудовому вихованню належить провідна роль у підготовці учнів допоміжної школи до самостійної практичної діяльності в труді та побуті. Позакласні заняття з праці мають сприяти більш глибокому та міцному формуванню трудових навичок та вмінь, вихованню культури праці. При цьому важливо, що саме позакласні заняття найконкретніше пов'язані з практичною суспільно корисною діяльністю, а це дає широку можливість виховання моральних якостей дітей з порушенням розумового розвитку.

Задача виховання в школярів з порушенням інтелектом правильного ставлення до праці в умовах спеціальної школи вирішується своєрідно. Ці діти не можуть у повній мірі та на достатньому рівні усвідомити суспільну значущість праці. Тому спеціальна школа обмежується формуванням в дітей відповідних умінь і понять у більш спрощеній та конкретній формі. Правильне відношення до праці у дитини з порушенням інтелектом можна виховати лише систематично організовуючи її власну трудову діяльність. В процесі трудової діяльності по самообслуговуванню, виконанню суспільно корисних справ у школі та поза школою в учнів на практиці виховується відповідальність за виконану роботу, бережливість, уміння працювати в колективі. В результаті в дітей практично формуються в труді такі якості, які й виражають належне ставлення до праці. Таким чином вирішується одна з основних задач трудового виховання дитини. Однак ця своєрідність трудового виховання у спеціальній школі, специфіка

його форм і методів не змінює загальної соціальної спрямованості виховання цієї школи, де воно, як і в будь-якій школі, повинно відповідати основним принципам національного виховання [18].

Організуюючи зі старшими учнями позакласні заходи з праці, треба використовувати широкі можливості цього предмету. Школярам прищеплюють вміння застосовувати в практичній діяльності загальноосвітні знання та навички: вміння проводити різноманітні розрахунки кількості матеріалу для виготовлення виробів, зробити їх ескіз, малюнок, креслення, використовувати різноманітні прості прийоми обчислень, вимірів, зважування. При роботі на пришкільній ділянці та інших об'єктах треба закріпити практичне застосування вмінь, набутих під час уроків: ведення записів з обліку своєї роботи, використання письмової інструкції. Це дуже знадобиться дітям в їх майбутній роботі на виробництві. Звідси видно, як важливо у загальній системі трудового виховання систематично здійснювати роботу, пов'язану з практичним використанням загальноосвітніх знань у конкретних видах суспільно корисних занять з праці.

Уроки праці виховують в дітей господарське ставлення до оточуючого та формування в них прагнення докласти своїх зусиль та знань там, де вони вже можуть, маючи певні навички, самостійно щось зробити своїми руками.

Необхідно особливо зупинитися на вихованні в дітей піклування про утримання в порядку шкільних приміщень та території, про збереження майна школи. Учні старших класів виготовляють у майстерні вже досить складні вироби, але разом з тим трапляються випадки, коли в їх класній кімнаті поламана парта або стілець, в дверях відірвана ручка, наочні посібники та різноманітне оздоблення прибиті цвяхами до стінки. Така неприємна картина спостерігається там, де вихователь та вчителі класу не приділяють уваги трудовому вихованню

учнів, не формують в них бережливе господарське ставлення до свого класу, школи [20,30].

Незалежно від того, в якій будівлі (новій або старій) знаходиться школа та як довго слугують меблі, необхідно систематично залучати дітей до ремонтних робіт. При цьому не слід чекати закінчення навчального року, коли будинок буде потребувати великого ремонту.

Виховну роботу треба побудувати так, щоб діти самі відчували, що будь-яку несправність необхідно негайно ліквідувати. З цією метою треба проводити систематичну цілеспрямовану роботу, починаючи перш за все з формування дбайливого ставлення до шкільного майна. Однією з форм активного залучення дітей до підтримання в належному порядку шкільних приміщень, меблів та обладнання є проведення “рейдів збереження” або “трудоих рейдів”. Під час рейду виявляються об’єкти, що потребують ремонту. Ця робота привчає дітей бачити недоліки та неполадки та самостійно виконувати нескладні роботи [3].

У теперішній час в силу загального економічного положення в країні задача трудової підготовки школярів вирішується з великим напруженням. Але не дивлячись ні на що, спеціальна школа повинна підготувати випускників для роботи на виробництві, вирішити питання їх працевлаштування та включення в трудове життя. Саме у цьому, перед усім, повинен бачити свою мету колектив кожної школи.

Однією з найголовніших умов соціальної адаптації випускників є правильний вибір професії. Якщо тут допущена помилка, то в подальшому це може не тільки викликати важкі емоційні переживання у школяра, але й призвести до дезадаптації. Під час вибору професії необхідно враховувати індивідуальні особливості учбової теоретичної та практичної діяльності кожного учня на різних етапах заняття працею [30].

Трудове навчання в спеціальній школі має на меті підготувати учнів самостійно, на професійному рівні виконувати нескладні види

робіт в умовах виробничих підприємств та сільського господарства. Отже, трудова підготовка учнів спеціальної школи завжди була предметом дослідження вчених-дефектологів, оскільки виробнича діяльність випускників цих шкіл є одним з показників їхньої соціально-трудової адаптації. Зокрема, вивчались підготовленість учнів до самостійної трудової діяльності, особливості виконання практичних завдань з різних видів праці, досліджувались ефективність формування професійних знань та умінь, а також шляхи посилення корекційної спрямованості трудового навчання [30]. При вивченні досвіду трудової діяльності випускників спеціальних шкіл України спеціалісти констатували, що більшість підлітків опанувала нескладну кваліфіковану працю того професійного спрямування, яке запроваджене в цих школах (столярну, слюсарну, швейну, сільськогосподарську). Сфера зайнятості їх досить різноманітна. Зокрема, вони працюють на швейних фабриках, фабриках дитячого та спортивного одягу, дитячих іграшок та ін., на заводах, у майстернях, комбінатах обслуговування населення, в перукарнях, на будівництві, транспорті, в сільському господарстві і виконують різні роботи (понад п'ятдесят найменувань).

Слід зазначити, що входження випускників спеціальних шкіл у трудову діяльність визнавалося відомими вченими (Г.Дульневим, І.Єременком, С.Мирським, К.Турчинською та ін.) одним із важливих показників їхньої соціальної адаптації.

Перед трудовим навчанням стоїть також завдання формувати в учнів комунікативні вміння і особистісні якості, які лежать в основі адекватної поведінки та успішної участі у виробничій діяльності. Така необхідність зумовлена тим, що для осіб з порушенням розумового розвитку характерні відсутність потрібної дистанції з робітниками та керівництвом, необґрунтовані вимоги, образливість тощо [24, 28].

Успішність професійної підготовки учнів залежить від дотримання вимог, які ставляться перед допоміжною школою щодо:

1) навчальної бази – наявність сировини, обладнання (машини, верстати, інструменти тощо);

2) виробничої бази для проведення практики в умовах промислового підприємства, сільськогосподарського виробництва, різних майстерень;

3) науково-методичної компетентності вчителя праці;

Крім того, важливим фактором є психофізичні можливості учнів та їх емоційно-вольові якості, що визначають здатність до опанування однієї зі спеціальностей тієї професії, яку обрано для школяра. Як свідчать спостереження фахівців за організацією трудової підготовки учнів, більшість допоміжних шкіл України дотримувалася цих вимог.

Але водночас досвід організації професійно-трудоного навчання в цих школах на сучасному етапі свідчить, що структурні та соціально-економічні зміни, які сталися у нашому суспільстві, негативно вплинули на стан трудової підготовки розумово відсталих учнів, оскільки відбувся розрив між школою та базовими підприємствами, зникло шефство організацій над школою. Дуже складно (а той зовсім неможливо) стало організувати практику школярів на виробництві, придбати потрібні для навчального процесу матеріали, обладнання для майстерень та інструменти, й основне – перестала працювати система працевлаштування випускників. У цих умовах школи змушені перебудовувати трудову підготовку школярів, складати навчальні програми, виходячи з місцевих умов, і не завжди це відбувається на достатньому професійному та науково-методичному рівнях. З огляду на це дещо знизився рівень трудової підготовленості учнів [30].

Допоміжна школа забезпечує учнів значно меншим обсягом знань із загальноосвітніх предметів, ніж масова для дітей з нормальним інтелектом. Однак обсяг таких знань і умінь цілком достатній для задовільної адаптації більшості випускників у суспільстві, а існуюча система трудового навчання та його зміст за сприятливих умов можуть

також забезпечити і достатню трудову підготовку цих школярів.

Відомо, що далеко не всі учні здатні засвоїти зміст навчальних дисциплін. Цей факт зумовив організацію диференційованого навчання в допоміжних школах, яке було запроваджено в Україні у 70-80-их роках.

На цьому тлі досить відповідальним є визначення змісту професійного навчання в допоміжній школі, оскільки випускники, які б змогли працевлаштуватися на підприємстві та в сільському господарстві з доступних їм видів праці, що не призначені для інвалідів, мають виконувати трудові завдання на такому ж рівні, що й працівники з нормальним інтелектом. З огляду на це професійна підготовка в допоміжній школі значною мірою має зорієнтовуватися на вимоги професії, які ставляться до робітників з нормальним інтелектом, які закінчили загальноосвітню школу [8].

В трудовому навчанні розумово відсталих школярів, як і в навчанні загальноосвітніх предметів, спостерігається значна відмінність можливостей учнів щодо опанування знань і практичних умінь. У допоміжній школі реально існує група школярів, трудові досягнення яких не можна порівняти з рівнем передбачених вимог до професійної підготовки учнів у школі. При визначенні показників професійної підготовки учнів допоміжної школи пріоритетною має бути оцінка розвитку загальнотрудових умінь (орієнтування в завданні, планування, самоконтроль), бо недостатність саме таких умінь є найхарактернішим показником для розумово відсталих [23].

Для успішної трудової підготовки учнів необхідно запровадити вивчення нахилів школярів, аби виявити їхні професійні можливості. Кінцевим результатом такого вивчення має бути психолого-педагогічна та медична діагностика придатності учнів до певних видів праці, прогнозування стабільності їхньої діяльності з обраної спеціальності, стійкості до психічного напруження, стомлюваності, стресових ситуацій,

емоційних змін, що виникають у процесі виконання практичних завдань, що виникають у процесі виконання практичних завдань; виявлення в учнів готовності до мобілізації вольових зусиль, спрямованих на подолання труднощів під час виконання тієї чи іншої роботи. Крім того, вивчення професійних можливостей школярів дасть змогу продуктивно здійснити профорієнтаційну роботу в допоміжній школі, своєчасно виявити схильність до певних видів діяльності і професії, сприятиме одержанню даних, необхідних для проведення диференційованого професійно-трудового навчання. Умовою забезпечення результативності та об'єктивності діагностики професійно-трудової придатності учнів допоміжної школи є розгортання досліджень щодо розробки репрезентативної психолого-педагогічної та клінічної методик.

Наприкінці навчання в IX класі учні, які успішно оволоділи програмою, соціально адаптуються, в них виробляється необхідна критичність та самооцінка, стає більш серйозним ставлення до процесу навчання у школі. Вони розуміють, що без старанності та наполегливості не можна оволодіти професією [4].

1.4.3.Формування адаптивних навичок на заняттях з соціально-побутового орієнтування у спеціальній школі. Соціальна адаптація – постійний процес пристосування індивіда до умов соціального середовища. Катамнестичні дослідження переконують, що соціалізація дітей з особливими потребами не завжди проходить успішно. Ці проблеми пов'язані не тільки з їхнім недостатнім психофізичним розвитком та особистісними особливостями, а й певними недоліками процесу навчання та виховання у школі. Спеціальні освітні заклади для розумово відсталих дітей зорієнтовані на максимальний розвиток загальних соціально-адаптаційних можливостей дитини, забезпечення обізнаності та практичної підготовки щодо основних сфер

життєдіяльності людини в суспільстві (професійно-трудової, міжособистісних стосунків тощо) і до самообслуговування, спілкування та соціальної поведінки [2,5].

У допоміжній школі предмет “Соціально-побутове орієнтування” (СПО) вивчається, починаючи з 5 класу. Зміст предмету систематизовано за розділами, матеріал ускладнюється з року в рік. Всього вивчається п’ятнадцять розділів:

- З 5 класу – “Особиста гігієна”, “Одяг та взуття”, “Харчування”, “Культура поведінки”, “Помешкання”, “Транспорт”, “Торгівля”;
- З 6 класу – “Сім’я та сімейні стосунки”, “Засоби зв’язку”, “Медична допомога”, “Підприємства та організації”;
- З 7 класу – “Промислові, сільськогосподарські та інші підприємства”, “Бюджет сім’ї”;
- З 9 класу – “Сімейні стосунки”, “Підприємства побутового обслуговування”.

Перші сім розділів, збільшуючись в об’ємі з року в рік, розглядаються в кожному класі (починаючи з 5), всі інші розподіляються за роками навчання з урахуванням інтелектуальних можливостей школярів та обсягу загальноосвітніх знань [25, с. 25-26].

Проведення занять з СПО спрямоване на підвищення рівня загального розвитку учнів, формування в них знань, умінь і навичок, які сприятимуть соціальній адаптації, на практичну підготовку до самостійного життя та праці в умовах суспільства. В процесі практичної діяльності розвивається мовлення учнів, вдосконалюються в конкретній діяльності математичні знання та обчислювальні навички, уміння та навички, отримані на уроках праці.

Найбільшою мірою корекційні заняття з СПО пов’язані з усіма видами позакласної виховної роботи. Позакласні заходи, відповідно до навчальної тематики з СПО, слід розглядати як практичні заняття,

спрямовані на формування стійких навичок в процесі конкретної побутової діяльності.

Відомо, що життя в шкільному колективі не може відобразити всі можливі життєві ситуації, з якими випускникам доведеться зіткнутися в самостійному житті. У зв'язку із цим вкрай необхідно максимально використовувати проведення різноманітних позакласних заходів, що імітують реальні життєві ситуації, рольових і дидактичних ігор та ін. Велике значення в цій роботі надається проведенню екскурсій, в процесі яких набуті учнями вміння та навички закріплюються на практиці.

Розглянемо ці питання на прикладі теми “Пошта”. Учні VI-VIII класів певною мірою знайомі з діловим листуванням, зокрема, з умінням написати листа, надписати на конверті адресу. Однак, якщо перевірити, наскільки закріпилася ця навичка в кожного учня, стане зрозуміло, що далеко не всі можуть виконати подібні завдання самостійно. На уроках СПО ці питання розглядаються теоретично та практично. Разом з тим, щоб навичка закріпилася, автоматизувалася, потрібна систематична позакласна робота. Для цього вихователь може, наприклад, організувати дітей щодо написання та надсилання вітальних листівок (листів) до свят. Цю роботу можна проводити лише після того, як відповідна тема вивчена на уроці рідної мови та закріплена на уроці СПО. В процесі практичного позакласного заняття вихователь аналізує рівень самостійності кожного учня, правильність виконання роботи. При необхідності разом із вчителем, який веде уроки СПО розробляються методи індивідуальної допомоги дітям, що не засвоїли даний вид діяльності.

Після того, як всі учні навчаться оформлювати для відправки лист або листівку і виконають цю роботу самостійно, доречно буде відвідати з ними поштове відділення і на практиці показати, як відправляється проста кореспонденція, яким чином вона потрапляє до місця призначення, чому важливо правильно вказувати адресу та ін., а також

розповісти про всі можливі форми надсилання простих листів.

Згодом дітей знайомлять з відправленням рекомендованих листів, телеграм та іншої кореспонденції (по мірі ускладнення).

Питання організації та змісту системи навчально-виховної роботи, спрямованої на соціальну та побутову адаптацію учнів допоміжних шкіл, ще потребує серйозної наукової розробки та методичного оснащення.

Значне місце в роботі вихователя займає організація обслуговуючої праці учнів. Заняття такого роду слід проводити систематично, поступово збільшуючи об'єм завдань і ступінь їх складності, при цьому не можна обмежуватися тільки тими видами обслуговуючої праці та навичками домоведення, які необхідні в школі. Необхідно враховувати специфіку домашнього господарства, адже дітям треба жити в родині. Тому в кожній школі повинно бути особливе приміщення, в якому можна проводити спеціальні заняття з домоведення. В цьому приміщенні необхідно обладнати інтер'єр житлової кімнати та кухні. Якщо є можливість, треба обладнати окрему кімнату для дітей, при відсутності приміщення – дитячий куточок в спільній кімнаті. В кухні слід мати набір кухонного посуду та приладдя, необхідне для приготування їжі; побутову техніку, що полегшує працю домашньої господарки. Крім того, слід організувати місце для навчання іншим видам домашньої роботи: пранню, прасуванню білизни та ін. Таким чином розумово відсталий учень до закінчення школи набуде достатній обсяг вмінь, навичок і знань, необхідних йому для самостійного життя та побутової праці [24].

Аналіз змісту програми з СПО дає підстави зазначити, що перелік знань і вмінь, які мають опанувати учні допоміжних шкіл при вивченні цього предмету, досить об'ємний і змістовний. Але цей зміст, з огляду на соціально-економічні зміни в сучасному суспільстві, слід доповнити та уточнити відповідно до вимог часу. Так, програма з СПО потребує

доповнення новою інформацією, яка б знайшла відображення у наступних розділах: “Правове виховання”, “Основи економічної освіти”, “Екологічна освіта”, “Традиції українського народу” тощо. За проектом Концепції державного стандарту освіти дітей з інтелектуальними вадами передбачено вивчення предмету СПО упродовж всього навчання у школі, починаючи з підготовчого класу. Ще в дослідженнях радянських вчених висловлювалася думка про доцільність вивчення цього курсу на більш ранніх вікових етапах розвитку розумово відсталої дитини. Так, Д.Віткаускайте зазначає, що соціально вагомі знання та вміння необхідно прищеплювати дитині значно раніше, ніж це передбачено програмою. Багато вчених переконані, що навчання СПО має органічно вплітатись у виховну роботу з дітьми, проникати у всі сфери діяльності учнів. Адже найміцніше закріплення набутих навичок відбувається під час повсякденних справ учнів.

Форми і методи, які використовуються на уроках СПО для успішного здобуття та засвоєння знань дітьми, найрізноманітніші. Це бесіди, унаочнення, сюжетно-рольові ігри, екскурсії та ін. Велика увага надається практичним роботам учнів. Для закріплення отриманих знань і вмінь вивчене постійно повторюється. В систему позакласної виховної роботи рекомендовано впроваджувати свята, вікторини, спеціальні конкурси, бесіди, тематика яких пов’язана із соціально-побутовим орієнтуванням школярів.

Великого значення, на думку Л.Вавілової та Л.Солнцевої, набувають курси специфічного пізнання довкілля. Саме таким предметом у допоміжній школі є СПО. Оскільки тепер в освіті дітей йому надають більшого значення, на думку багатьох фахівців, потрібно ґрунтовно розробити наукові засади викладання цього курсу [22].

Для підвищення ефективності вивчення СПО та забезпечення високого рівня засвоєння знань важливо передбачити такі умови:

- високий рівень організації проведення уроків;

- наявність міжпредметних зв'язків;
- співпраця вчителя з вихователем і батьками;
- залучення позашкільних установ до співпраці зі школою.

Таким чином, весь навчально-виховний процес у допоміжній школі пов'язаний із формуванням в учнів знань, умінь і навичок, що мають важливе значення для майбутнього пристосування до самостійного життя в суспільстві. В той же час, створенню належного рівня соціальної компетентності випускників допоміжної школи як самостійній комплексній задачі, що потребує продуманої та систематичної роботи, приділяється ще недостатня увага.

РОЗДІЛ 2

ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ

2.1. Методика досліджень

З метою оцінки ефективності корекційно-педагогічної діяльності, спрямованої на формування соціальної компетентності розумово-відсталих школярів, нами були вивчені адаптивні навички учнів випускного класу.

Дослідження проводились на базі спеціальної загальноосвітньої школи № 1 м. Херсона, у 9-Б класі. В експерименті взяли участь 13 учнів віком 15-17 років, в тому числі 7 хлопців і 6 дівчат. Дані були отримані на основі спостережень, проведених під час проходження педагогічної практики, вивчення документації, а також за допомогою педагогічного колективу школи, який спостерігав за дітьми та вивчав їх протягом всього терміну перебування в даному закладі.

Для кожної групи адаптивних навичок були обрані декілька показників:

- *комунікація* - сформованість усного мовлення, вираженість міміки, словниковий запас, активність у спілкуванні;

- *можливість жити в домашніх умовах* - вміння вести господарство, готувати їжу, орієнтуватися в найближчих околицях, планувати розпорядок дня;

- *самообслуговування* - вміння правильно їсти та вдягатися, охайність;

- *соціальні навички* - вміння провести бесіду, адекватність реакції на зауваження, вміння користуватися допомогою, вміння дружити, поняття про чесність і правдивість, вміння володіти собою, вміння поводити себе в різних обставинах, адекватність соціальної поведінки;

- *вміння жити в мікросередовищі* - вміння пересуватися і робити покупки, користуватися послугами різноманітних служб, міським транспортом, місцями загального користування;

- *самоспрямованість особистості* - вміння планувати власні дії, доводити справу до кінця, вирішувати проблеми;

- *здоров'я та безпека* - вміння правильно харчуватися, розпізнати хворобу і провести елементарну профілактику, надати першу допомогу, дотримання правил безпеки в різних ситуаціях, сформованість позитивних звичок;

- *функціональна успішність* - інтелектуальні здібності та навички (письмо, читання), знання про оточуючий світ, про здоров'я людини;

- *проведення дозвілля* - вміння урізноманітнювати дозвілля, дотримання культурних норм, адекватність поведінки в місцях проведення дозвілля, потреба участі в соціальній взаємодії;

- *робота* - вміння використовувати специфічні робочі навички, послідовно виконувати роботу, розпоряджатися грошима, адекватно реагувати на критику.

В ході дослідження рівень всіх показників у кожного учня оцінювався як низький, середній або високий. Потім було визначене відсоткове співвідношення оцінок в класі. Для проведення узагальнення в межах групи адаптивних навичок нами була введена наступна шкала оцінювання:

5 балів - всі показники сформовані на високому рівні;

4 бали - рівень сформованості високий або середній;

3 бали - середній рівень або змішані оцінки;

2 бали - рівень сформованості середній або низький;

1 бал - всі показники сформовані на низькому рівні.

Використання цієї шкали дозволило провести порівняння між групами адаптивних навичок, а також отримати загальну оцінку для кожного учня. При цьому загальна сума 40-50 балів свідчила про високий рівень соціальної адаптації, 30-39 - середній, 20-29 - нижче середнього, менше 20 - низький.

2.2. Рівень сформованості адаптивних навичок в учнів випускного класу спеціальної школи

Аналізуючи результати проведеного експерименту, наведені в Додатку та узагальнені в таблиці 1, загальний рівень досліджуваного

класу можна визначити як середній. При цьому високу оцінку отримали 2 учні, середню – 3, нижче середньої – 7, низьку – 1 учень.

Дівчата, у яких був виявлений високий рівень адаптивних навичок (за таблицями - №№ 9 і 10) мають достатньо високу соціальну компетенцію. Це пов'язано з тим, в них порівняно з іншими учнями прояви інтелектуального дефекту дуже незначні. Всі розглянуті параметри в них на достатньому рівні, низьких оцінок взагалі немає. Такі області адаптивних навичок, як “комунікація”, “можливість жити в домашніх умовах”, “самообслуговування”, “вміння жити в мікросередовищі”, “самоспрямованість особистості”, - взагалі знаходяться на високому рівні. Середні показники зустрічаються у частині параметрів з груп “соціальні навички”, “здоров'я та безпека”, “функціональна успішність”, “проведення дозвілля” та “робота”. Це обумовлене тим, що останні перераховані категорії потребують більш глибокого аналізу дій, глибших знань і більшої рухливості нервових процесів, а учні спеціальної школи не в повній мірі володіють цими якостями.

В учнів, у яких виявлені середні показники (два хлопця і дівчина, номери за таблицями 2, 4, 12), соціальна компетентність більш низька, але все-таки досить значна. Як і в першій групі, найкращі показники спостерігались в галузях комунікації, самообслуговування, вміння жити в мікросередовищі. В інших областях адаптивних навичок проявлялися утруднення. Це певною мірою пов'язано з тим, що хлопці (особливо з неповних сімей) менш охайні та гірше орієнтуються в побуті, ніж дівчата.

Оцінку нижче середньої отримали 4 хлопці і 3 дівчини. Значна кількість невисоких оцінок пов'язана з особливостями досліджуваного контингенту – експеримент проводився в класі Б, де навчаються діти, більш слабкі за інтелектуальним і фізичним розвитком. Отримані показники свідчать про недостатню результативність роботи щодо

соціальної адаптації учнів, що певною мірою обумовлюється індивідуальними особливостями дітей, у більшості яких діагноз олігофренія обтяжений нейродинамічними або підкірковими розладами.

Низький рівень сформованості адаптивних навичок був виявлений у хлопця з важкою прогресуючою патологією, в якого відбувається поступова деградація особистості. Навчально-виховний процес, спрямований на корекцію порушень, не може виправити такі органічні порушення. В той же час не можна вважати, що навчання та виховання цього хлопця є безрезультатним і недоречним. Для нього необхідно розробити спеціальні методики, наприклад, подавати новий матеріал ще більш роздрібненими частинами, обирати найбільш доступні завдання, а також приділяти постійну увагу формуванню і закріпленню вмінь і навичок, необхідних для соціальної адаптації. Отже, при вихованні та навчанні таких дітей принцип індивідуального та диференційованого підходу набуває особливого значення.

Таблиця 2.1

**Загальна оцінка рівня сформованості адаптивних навичок
за окремими групами**

№ учня	Групи адаптивних навичок										Сума балів
	1*	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	4	2	4	2	4	3	2	3	2	3	29
2	4	3	3	4	5	5	2	4	3	4	37
3	1	2	4	1	2	1	2	1	2	2	18
4	5	4	4	3	4	3	2	4	3	3	35
5	2	2	4	2	4	1	2	2	3	3	25
6	2	3	3	2	4	2	2	1	2	2	23
7	2	2	4	2	4	1	2	1	2	4	24
8	3	4	5	2	3	2	3	1	2	4	29
9	5	5	5	4	5	4	3	4	4	4	43
10	5	5	5	4	5	5	3	4	4	4	44
11	2	3	4	2	4	2	2	1	2	3	25
12	5	5	5	4	4	4	2	3	3	4	39
13	2	3	3	3	4	2	2	2	2	3	26
Середня оцінка	3,23	3,31	4,08	2,69	4,00	2,69	2,23	2,38	2,61	3,31	30,5

*1 – комунікація; 2 – можливість жити в домашніх умовах; 3 – самообслуговування; 4 – соціальні навички; 5 - вміння жити в мікросередовищі; 6 - самоспрямованість особистості; 7 - здоров'я та безпека; 8 - функціональна успішність; 9 - проведення дозвілля; 10 - робота.

В наших дослідженнях був вивчений 41 показник за 10 групами адаптивних навичок. Результати оцінки рівня їх сформованості по класу в цілому наведені на рисунках 1-10.

В області комунікативної діяльності найкраще сформоване усне мовлення (низький рівень виявлений тільки у 8 % учнів). Для інших навичок з цієї групи виявлене чітке розмежування на три приблизно однакові за кількістю групи з високим, середнім та низьким рівнем сформованості (рис. 2.1).

Можливість жити в домашніх умовах також виявилась розвиненою на досить доброму рівні (рис.2. 2). Так, за можливістю орієнтування в найближчих околицях не отримано низьких оцінок. Таке положення характерне для розумово відсталих старшокласників, що живуть у домашніх умовах і самостійно ходять до школи. За іншими навичками даної групи виявлене чітке розмежування між хлопцями та дівчатами, що є цілком закономірним результатом більшої участі останніх у виконанні домашніх обов'язків.

Навички самообслуговування обстежених дітей можна оцінити, як достатні. Вміння правильно їсти та вдягатися, для учнів випускного класу допоміжної школи вже не складають проблеми, в той час, як охайність у хлопців сформована гірше, ніж у дівчат (рис.2.3).

В групі “Соціальні навички” помітна наявність суттєвих утруднень, викликаних особливостями особистості розумово відсталих школярів (рис. 2.4). Найкраще сформованими виявились адекватність соціальної поведінки, вміння дружити та користуватися допомогою. Більше половини дітей отримали низькі оцінки за такі важливі для успішного спілкування з оточуючими навички, як вміння провести бесіду, адекватно реагувати на зауваження, вести себе в різних ситуаціях.

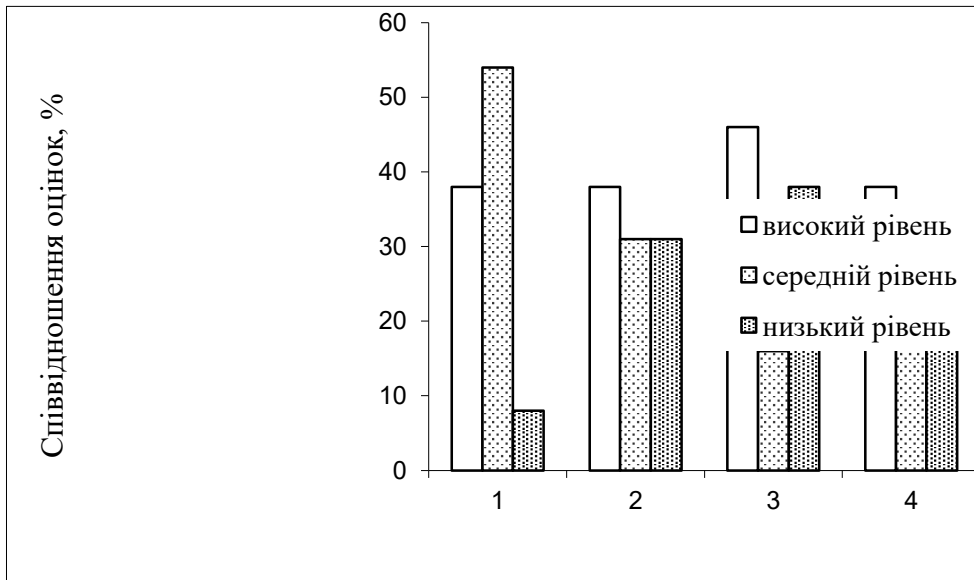

Рис.2. 1. Характеристика досліджуваного контингенту за рівнем сформованості адаптивних навичок з групи “Комунікація”:
 1 - сформованість усного мовлення, 2 - вираженість міміки,
 3 - словниковий запас, 4 - активність у спілкуванні.

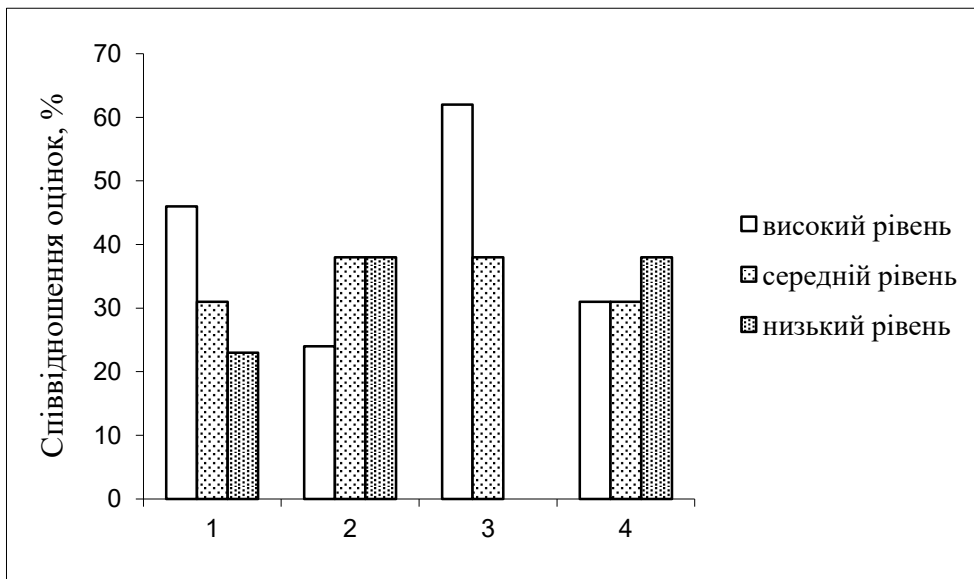

Рис.2. 2. Характеристика досліджуваного контингенту за рівнем сформованості адаптивних навичок з групи “Можливість жити в домашніх умовах”:
 1 - вміння вести господарство, 2 – вміння готувати їжу,
 3 – здатність орієнтуватися в найближчих околицях,
 4 – вміння планувати розпорядок дня.

Результативність виховної роботи, спрямованої на забезпечення соціальної адаптації учнів допоміжної школи, добре видно на прикладі групи навичок, пов'язаних із вмінням жити в мікросередовищі: практично всі діти отримали високі або середні оцінки (рис.2. 5).

Визначення вмінь і навичок, обумовлених сформованістю самоспрямованості особистості, показало наявність значних індивідуальних особливостей у окремих дітей: у чотирьох учнів зафіксований загальний рівень високий або вище середнього, у трьох – низький, в інших – проміжні значення. Це є цілком закономірним наслідком тісного зв'язку даної групи навичок з особистісним розвитком дитини (рис.2. 6).

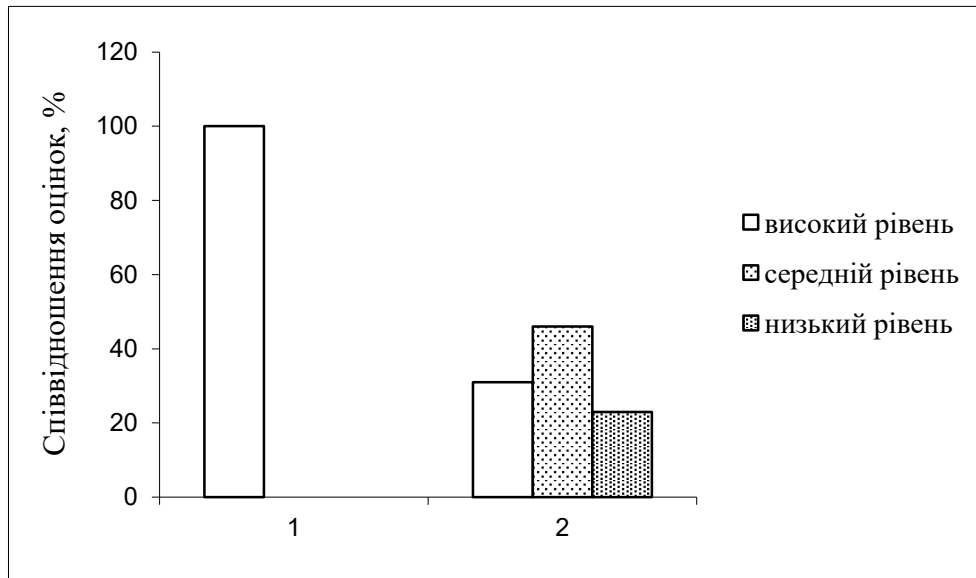

Рис. 2. 3. Характеристика досліджуваного контингенту за рівнем сформованості адаптивних навичок з групи “Самообслуговування”:
1 - вміння правильно їсти та вдягатися, 2 – охайність.

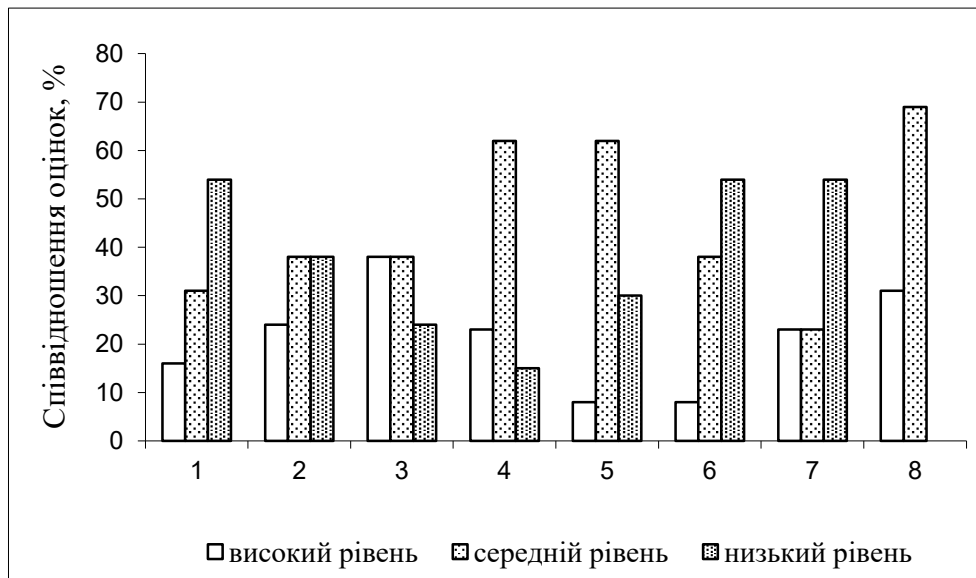

Рис.2. 4. Характеристика досліджуваного контингенту за рівнем сформованості адаптивних навичок з групи “Соціальні навички”:
1 - вміння провести бесіду, 2 - адекватність реакції на зауваження, 3 - вміння користуватися допомогою, 4 - вміння дружити, 5 - поняття про чесність і правдивість, 6 - вміння володіти собою, 7 - вміння поводити себе в різних обставинах, 8 - адекватність соціальної поведінки.

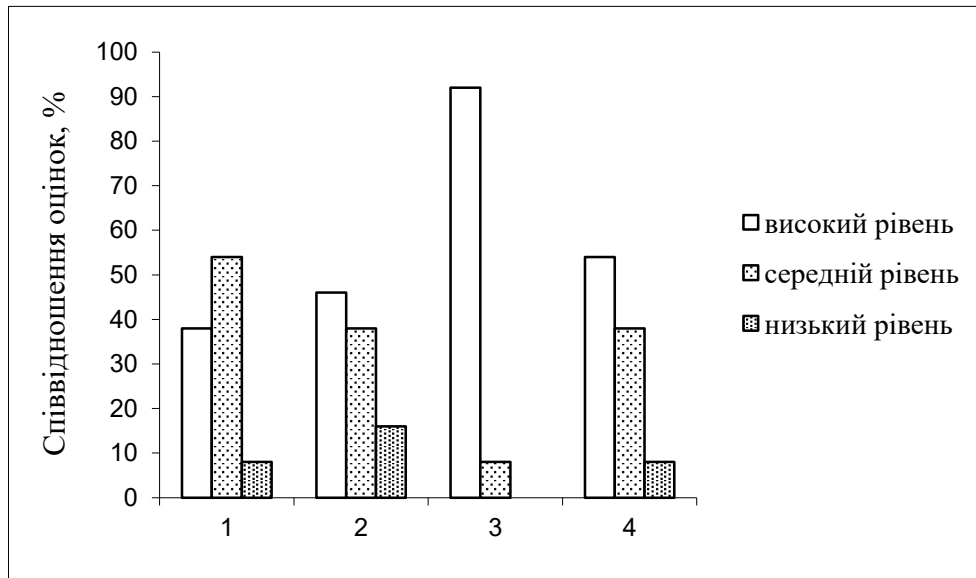

Рис 2. 5. Характеристика досліджуваного контингенту за рівнем сформованості адаптивних навичок з групи “Вміння жити в мікросередовищі”:

1 - вміння пересуватися і робити покупки, 2 - вміння користуватися послугами різноманітних служб, 3 - міським транспортом, 4 - місцями загального користування.

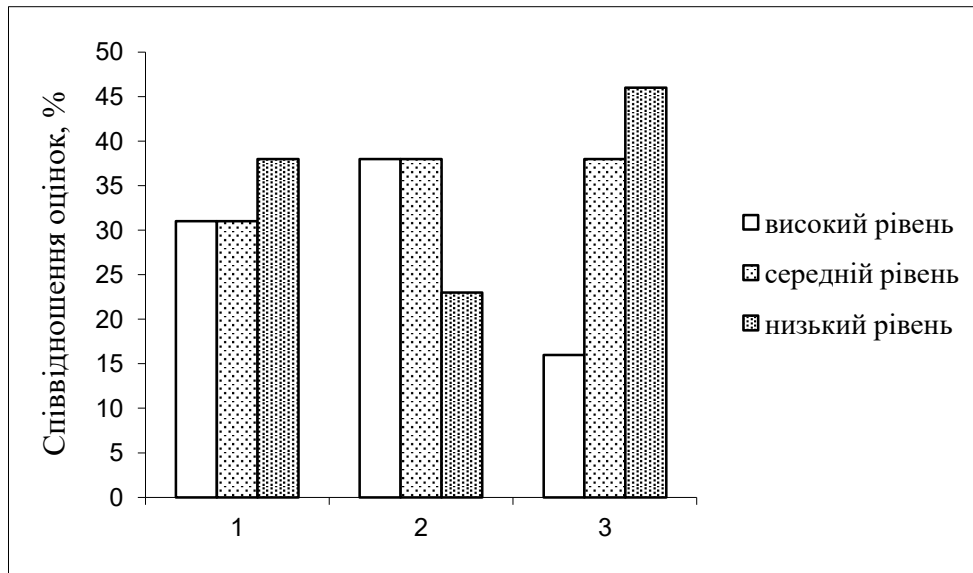

Рис.2. 6. Характеристика досліджуваного контингенту за рівнем сформованості адаптивних навичок з групи “Самоспрямованість особистості”:

1 - вміння планувати власні дії, 2 - здатність доводити справу до кінця, 3 – вміння вирішувати проблеми.

Зовсім інша картина спостерігається в групі адаптивних навичок “Здоров’я та безпека” (рис. 2.7). Тут не отримано жодної високої оцінки навіть тими дітьми, що цілком адаптовані за іншими показниками. Це чітко вказує на недостатню дієвість відповідної виховної роботи.

В групі “Функціональна успішність” недостатньо сформовані в усіх учнів знання про оточуючий світ, а також про здоров’я людини (рис. 2.8), що відображає знижену ефективність пізнавальної діяльності в розумово відсталих учнів.

Аналіз наступної групи адаптивних навичок – “Проведення дозвілля” – дозволяє зробити висновок про те, що даному питанню у навчально-виховному процесу в допоміжній школі приділяється недостатня увага. Високий рівень сформованості зафіксований тільки при оцінці потреби в участі в соціальній взаємодії (рис. 9). Таке становище не може бути визнане задовільним, оскільки саме вміння різноманітно проводити дозвілля є умовою постійного самовдосконалення, зацікавленості людини в оточуючому світі та інших людях.

В групі “Робота” основні навички виявились досить добре розвиненими, що є закономірним результатом професійно-трудової спрямованості навчально-виховного процесу в допоміжній школи. В той же час, вміння розпоряджатися грошима сформоване недостатньо (рис. 10).

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити висновок, що багато показників, за якими діти отримали високі оцінки (наприклад, комунікація, можливість жити в домашніх умовах, самообслуговування, вміння жити в мікросередовищі) мають велике пристосувальне значення.

В окремих областях адаптивних навичок: “функціональна успішність”, “проведення дозвілля”, “робота” та, особливо, “здоров’я та

безпека”, - учні отримали дуже незначну кількість високих оцінок або їх взагалі не було. Це, на нашу думку, пов'язано з недостатньою увагою вчителів і вихователів до формування саме цих адаптивних навичок. Так, на нашу думку, програма з СПО потребує вдосконалення, доповнення новою інформацією за існуючими розділами, а також введення нових (“Правове виховання”, “Основи економічної освіти”, “Екологічна освіта”, “Традиції українського народу”).

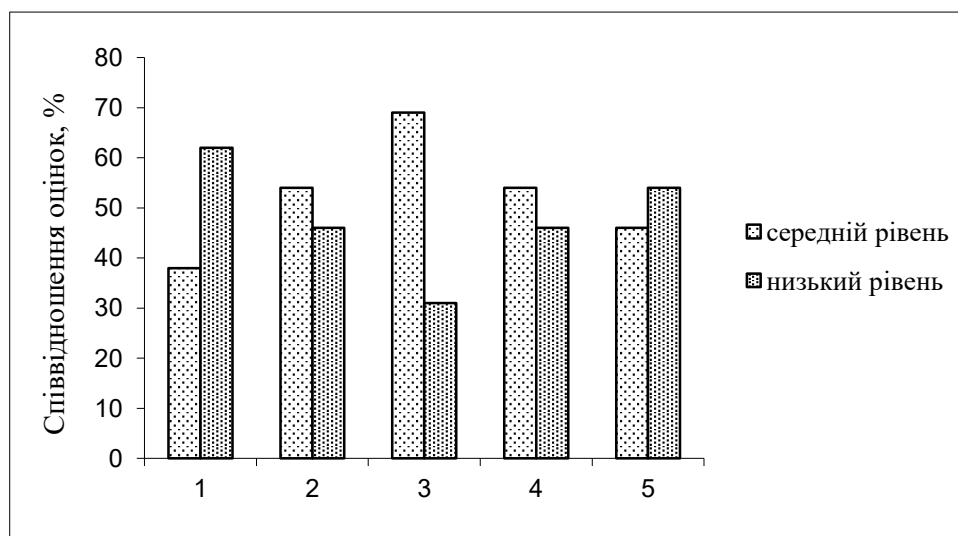

Рис.2. 7. Характеристика досліджуваного контингенту за рівнем сформованості адаптивних навичок з групи “Здоров’я та безпека”:

- 1 - вміння правильно харчуватися, 2 - розпізнати хворобу і провести елементарну профілактику, 3 – вміння надати першу допомогу,
- 4 - дотримання правил безпеки в різних ситуаціях,
- 5 - сформованість позитивних звичок вміння вести господарство.

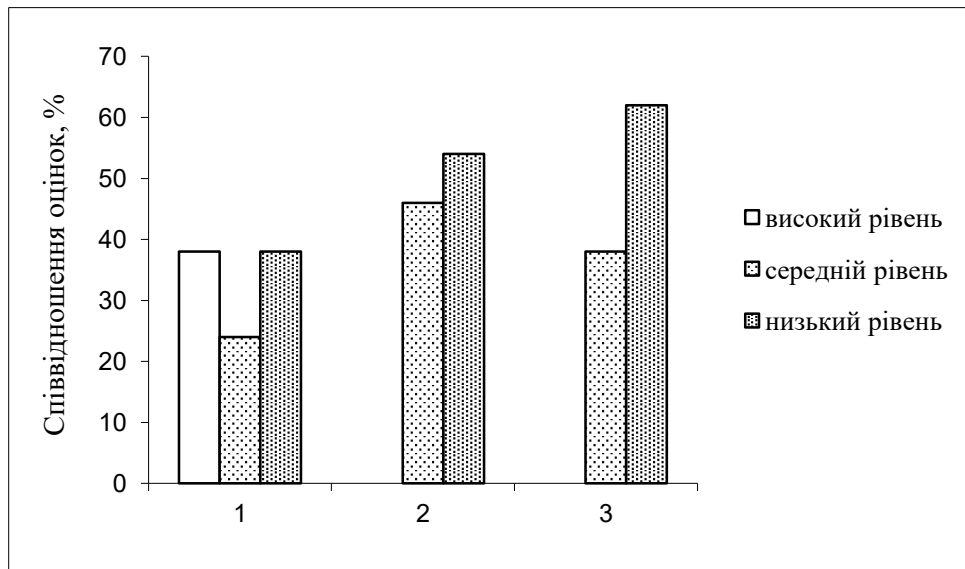

Рис.2. 8. Характеристика досліджуваного контингенту за рівнем сформованості адаптивних навичок з групи “Функціональна успішність”:

1 - інтелектуальні здібності та навички (письмо, читання),

2 - знання про оточуючий світ, 3 - знання про здоров'я людини.

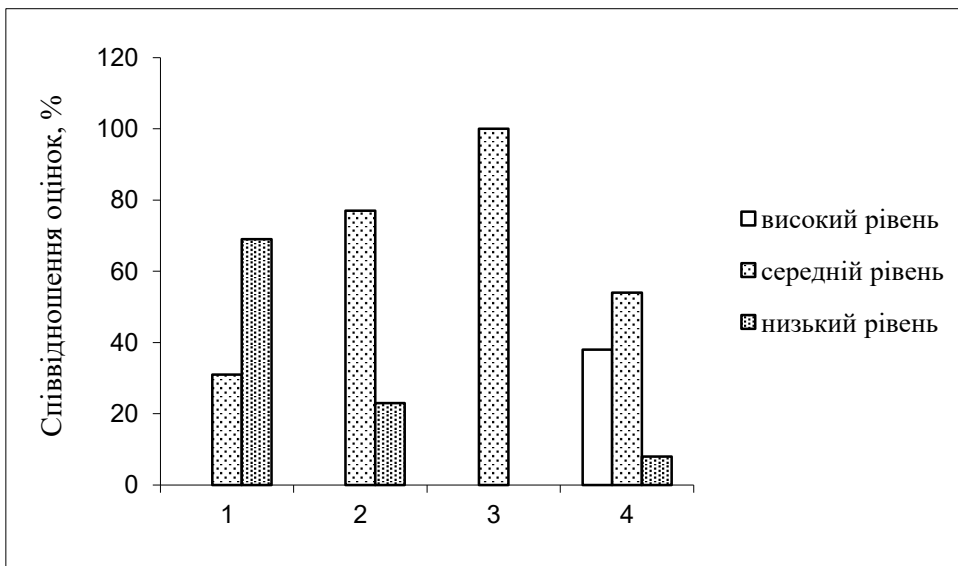

Рис.2. 9. Характеристика досліджуваного контингенту за рівнем сформованості адаптивних навичок з групи “Проведення дозвілля”:

- 1 - вміння урізноманітнювати дозвілля, 2 - дотримання культурних норм,
3 - адекватність поведінки в місцях проведення дозвілля,
4 - потреба участі в соціальній взаємодії.

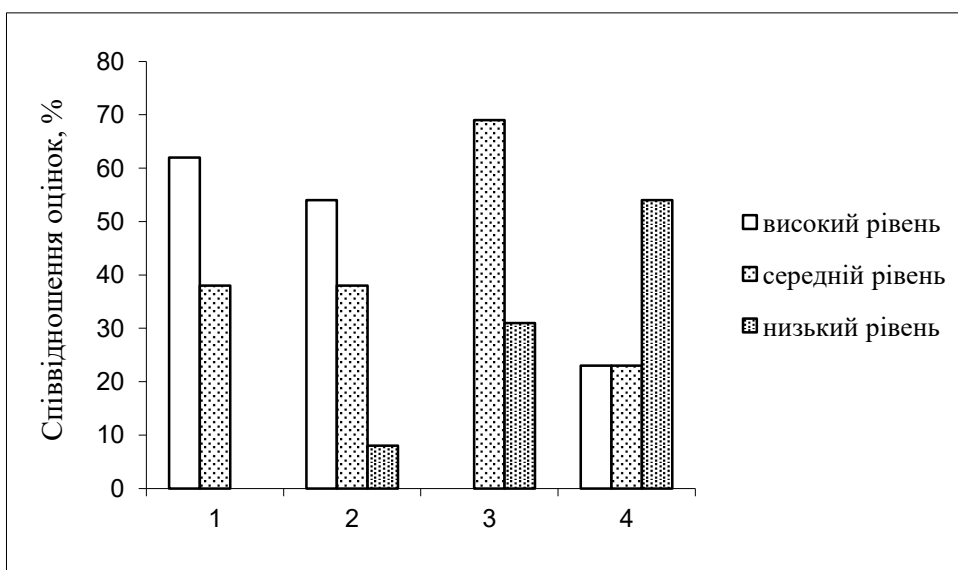

Рис. 2.10. Характеристика досліджуваного контингенту за рівнем сформованості адаптивних навичок з групи “Робота”:

- 1 - вміння використовувати специфічні робочі навички,
2 – здатність послідовно виконувати роботу,
3 – вміння розпоряджатися грошима, 4 – здатність адекватно реагувати на критику.

Якби останній із зазначених розділів мав би місце у програмі з СПО, то, на нашу думку, це сприяло би покращенню адаптивних навичок в галузі організації та урізноманітнення дозвілля.

2.3. Обговорення результатів

На нашу думку, отримані результати можуть бути в цілому оцінені, як позитивні. Це свідчить про те, що обстежувані діти зможуть без особливих проблем пристосуватися до життя в нових соціальних обставинах, коли після закінчення школи підуть навчатися далі або працювати. Соціально-адаптивні навички, сформовані в них під час навчання в школі, допоможуть їм по можливості стати повноцінними членами суспільства.

В той же час, отримані експериментальні дані дозволяють визначити низку проблем у виховній роботі школи, наявність яких негативно позначається на її кінцевому результаті – підготовленості випускників до самостійного життя [26,27]. Окремі причини, що обумовлюють таке становище, на нашу думку, такі:

- недостатня чіткість і конкретність у визначенні виховних задач;
- недостатній рівень педагогічної майстерності педагога-вихователя (невміння проектувати завдання виховання на кожному етапі розвитку дитини, в повній мірі здійснювати індивідуальний підхід з урахуванням структури розладу та індивідуальних особливостей кожного школяра, добирати методи педагогічного виховного впливу відповідно віку);
- використання у виховній роботі школи традиційних директивних методів виховання;

недосконалість навчального плану з СПО.

Недостатній рівень сформованості навичок збереження здоров'я і дотримання правил безпеки свідчить про недосконалість відповідної

програми. Хоч в 6 класі і вивчається такий розділ, як медична допомога, але цього виявляється недостатньо. Крім того, отримані дітьми знання носять значною мірою теоретичний характер. Ми вважаємо, що при вивченні цієї теми необхідна достатня кількість добре організованих практичних занять, екскурсій до медичних установ і аптек. Мають проводитись спеціальні тренінги та ігри, в процесі яких діти навчатимуться виявляти захворювання за окремими симптомами, проводити елементарні профілактичні заходи, достатньою мірою оволодіють практичними навичками надання першої медичної допомоги. Враховуючи виключне адаптивне значення даного розділу, необхідно проводити його вивчення протягом всього терміну перебування в школі. Такі заняття повинні бути наочними, цікавими, а цього можна досягти лише спеціальними засобами. Отже, доцільно було б мати в школі спеціальний кабінет медицини з необхідним обладнанням.

Такому напрямку, як екологічна освіта, в навчанні та вихованні розумово відсталих школярів, на нашу думку, також приділяється недостатня увага. В наш час, коли екологічні проблеми стоять дуже гостро, випускники спеціальної школи повинні бути обізнані в цій сфері. Оскільки проблема навчання розумово відсталих школярів основам екології є актуальною, слід виділити в курсі СПО певну кількість годин на вивчення відповідного розділу.

Таким чином, проведена дослідницька робота дозволяє зробити певні висновки щодо результативності навчально-виховної роботи в спеціальній школі для дітей з вадами інтелекту щодо формування в них соціально-адаптивних знань, умінь і навичок. Деякі області адаптивних навичок (або окремі вміння та навички) недостатньо сформовані в більшості учнів, отже, необхідно розробляти шляхи подолання цих недоліків. Наприклад, багато розумово відсталих дітей навіть у випускному класі не можуть правильно провести бесіду, тому треба

розвивати це вміння за допомогою спеціальної системи вправ, проводити бесіди на певні теми в класі або з представниками різних класів. Це вміння знадобиться дітям у подальшому самостійному житті. Для формування вміння володіти собою, яке також виявилось недостатнім, повинні використовуватись спеціальні психологічні засоби, бесіди на дану тему, ігри з відповідними проблемними ситуаціями. Слід враховувати, що подібні вміння не формуються за один день, вони потребують тривалої копіткої роботи педагогічного колективу протягом всього терміну перебування дитини в спеціальній школі [12,20].

Проблема вивчення рівня соціальної адаптації розумово відсталих дітей є дуже важливою, але в сучасній дефектологічній науці вона недостатньо розроблена. Має бути створена, апробована та введена в практику система тестів, за якими можна буде об'єктивно оцінити рівень сформованості адаптивних навичок у розумово відсталих дітей в різні вікові періоди (під час вступу до школи, в процесі навчання, перед випуском). Завдяки таким тестам можна буде оцінити результативність роботи школи щодо соціальної адаптації учнів, виявити недоліки й намітити шляхи їх усунення.

Висновки

В результаті вивчення науково-педагогічної літератури та проведення самостійних досліджень можна зробити наступні висновки:

1. Соціальна спрямованість є важливою рисою сучасної системи освіти дітей з особливими потребами. Забезпечення досягнення випускниками соціальної зрілості розглядається сьогодні як головна мета допоміжної школи.

2. Навчально-виховний процес в допоміжній школі передбачає формування суспільно важливих знань, умінь і навичок на спеціальних корекційних заняттях з соціально-побутового орієнтування, на предметних уроках, в позакласній роботі та в процесі професійно-трудової підготовки.

3. Вивчення адаптивних навичок учнів випускного класу допоміжної школи показало, що при загальному середньому рівні їх сформованості відзначаються невисокі результати для окремих навичок і таких областей, як “Здоров’я та безпека”, “Проведення дозвілля”, “Функціональна успішність”.

4. Виявлені значні індивідуальні особливості сформованості адаптивних навичок, які, в основному, можуть бути пояснені психофізичними особливостями учнів.

5. Результати проведених досліджень вказують на необхідність вдосконалення системи корекційно-педагогічної роботи, спрямованої на формування соціальної компетенції розумово відсталих учнів. Зокрема, можна рекомендувати розширити і наблизити до практики вивчення тих розділів, які виявилися недостатньо засвоєними, а також більшою мірою індивідуалізувати виховну роботу.

6. Необхідно розробити та запровадити науково обґрунтовану систему діагностики рівня сформованості адаптивних навичок розумово відсталих школярів різного віку.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.Л. Социальное мышление личности: проблемы и стратегии исследования *Психологический журнал*. – 1994. № 4. С. 39-55.
2. Бгажнокова И.М., Гамаюнова А.И. Проблемы социальной адаптации детей-сирот с нарушениями интеллекта. *Педагогика и психология*. 1998. № 3. С. 36-39.
3. Белкин А.С. Нравственное воспитание учащихся вспомогательной школы. М.: Просвещение, 1977. 235 с.
4. Бех І. Гуманізація спеціальної освіти аномальних дітей як соціально-педагогічна проблема. *Дефектологія*. 1996. № 4. С. 19-23.
5. Богдановська С.В. Засвоєння соціальних норм як важлива складова шкільної соціалізації. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 4. С. 98-105.
6. Бондар В.І., Бех І.Д. Проблеми аномальної дитини. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 2. С. 127-134.
7. Висоцька А. Планування позакласної роботи у групі спеціальних шкіл-інтернатів для дітей з особливими потребами. *Дефектологія*. 2000. № 3. С. 9-11.
8. Висоцька А.М. Підвищення рівня підготовленості випускників допоміжної школи до виробничої адаптації. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 4. С. 155-163.
9. Висоцька А. Вивчення особливостей корекційно-виховного процесу у спеціальних школах-інтернатах. *Дефектологія*. 2001. № 3. С. 13-17.
10. Воспитательная работа во вспомогательной школе / Под ред. В.Ф.Мачихиной. М.: Просвещение, 1980. – 240 с.
11. Дульнев Г.М. Задачи и методы воспитания учащихся вспомогательной школы. *Воспитательная работа во вспомогательной школе*. М., 1961. С. 15-38.

12. Дульнев Г.М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе. М.: Педагогика, 1981. 254 с.
13. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з особливостями психофізичного розвитку спеціальних шкіл різних типів I-III ступенів. *Дефектологія*. 2001. № 3. С. 2-6.
14. Замский Х.С. История олигофренопедагогика. – М.: Просвещение, 1974. 392 с.
15. Зимняя И.А. Педагогическая психология. М.: ВЛАДОС, 2000. 340 с.
16. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика. М.: ВЛАДОС, 2001. 208 с.
17. Концепція Державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами. *Дефектологія*. 1999. № 4. С. 2-8.
18. Кузнецов А. Нетрадиційні форми діяльності у позакласній роботі з розумово відсталими учнями. *Дефектологія*. 1998. № 4С. 27-29.
19. Майерс Д. Социальная психология. СПб.: Питер, 1997. 380 с.
20. Мамічева О. Організаційна методика дослідження самообслуговуючої діяльності учнів допоміжної школи. *Дефектологія*. 2000. № 1. С. 46-49.
21. Мамічева О. Формування навичок самообслуговування як основа підготовки учнів допоміжної школи до життя. *Дефектологія*. 2000. № 3. С. 41-44.
22. Мачихина В.Ф. Внеклассная воспитательная работа во вспомогательной школе-интернате: Пособие для учителей и воспитателей. М.: Просвещение, 1983. 104 с.
23. Мерсіянова Г.М., Хохліна С.П. Корекційна спрямованість трудової підготовки дітей з недоліками інтелектуального розвитку. *Педагогіка і психологія*. 1994. № 2. С. 77-85.
24. Мерсіянова Г.М. Професійно-трудова підготовка учнів допоміжної школи. *Дефектологія*. 2001. № 1. С. 45-48.

- 25.Миненко О. Удосконалення процесу навчання розумово відсталих школярів соціально-побутового орієнтування. *Дефектологія*, 2001. № 1. С. 25-26.
- 26.Моргачева Е.Н. Определение умственной отсталости психолого-педагогическими методами в США. *Дефектология*. 1999. № 6. С. 45-56.
- 27.Пороцкая Т.И. Работа воспитателя вспомогательной школы: Кн. Для воспитателя. Из опыта работы. М.: Просвещение, 1984. 176 с.
- 28.Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. СПб.: Питер, 1999. 416 с.
- 29.Самыличев А.С. Социальная адаптация умственно отсталых учащихся средствами физической культуры. *Дефектология*. 2001. № 6. С. 39-41.
- 30.Хохліна О. Психолого-педагогічні умови забезпечення корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. *Дефектологія*. 2000. № 2. С. 26-31.

Додаток

Результати оцінювання рівня сформованості
адаптивних навичок учнів випускного класу спеціальної школи

Адаптивні навички	Номери учнів, що обстежувались												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Комунікація:													
Сформованість усного мовлення	В*	С	Н	В	С	С	С	С	В	В	С	В	С
Виразеність міміки	С	В	Н	В	Н	Н	Н	С	В	В	С	В	С
Словниковий запас	В	В	Н	В	С	Н	Н	С	В	В	Н	В	Н
Активність у спілкуванні	С	В	Н	В	Н	Н	Н	С	В	В	С	В	С
Можливість жити в домашніх умовах:													
Вміння вести господарство	С	В	Н	С	Н	В	Н	В	В	В	С	В	С
Вміння готувати їжу	Н	Н	Н	С	Н	С	Н	С	В	В	С	В	С
Вміння орієнтуватися в найближчих околицях	В	В	С	В	С	В	С	С	В	В	С	В	В
Вміння планувати розпорядок дня	Н	Н	Н	С	В	Н	С	С	В	В	С	В	Н
Самообслуговування:													
Вміння правильно їсти та вдягатися,	В	В	В	В	В	В	В	В	В	В	В	В	В
Охайність	С	Н	С	С	С	Н	С	В	В	В	С	В	Н
Соціальні навички:													
Вміння провести бесіду	Н	С	Н	С	Н	Н	Н	Н	С	В	Н	В	С
Адекватність реакції на зауваження	С	В	Н	Н	Н	С	Н	Н	В	В	С	С	С
Вміння користуватися допомогою	В	В	Н	В	С	Н	С	С	В	В	Н	С	С
Вміння дружити	С	В	Н	С	С	Н	С	В	В	Н	Н	Н	Н
Поняття про чесність і правдивість	С	С	Н	С	С	Н	Н	С	В	С	Н	С	С
Вміння володіти собою	Н	Н	Н	Н	С	Н	С	Н	С	С	С	В	Н
Вміння поводити себе в різних обставинах	Н	В	Н	С	Н	Н	Н	Н	С	В	Н	В	С
Адекватність соціальної поведінки	С	В	С	С	С	С	С	С	В	В	С	В	С
Вміння жити в мікросередовищі:													
Вміння пересуватися і робити покупки	С	В	Н	В	С	С	С	С	В	В	С	В	С
Вміння користуватися послугами різноманітних служб	В	В	Н	С	С	В	С	С	В	В	С	С	В

Вміння користуватися міським транспортом	В	В	С	В	В	В	В	В	В	В	В	В	В
Вміння відвідувати місця загального користування	В	В	Н	В	С	С	С	В	В	В	С	В	С
Самоспрямованість особистості:													
Вміння планувати власні дії	Н	В	Н	С	Н	С	Н	С	В	В	Н	В	С
Вміння доводити справу до кінця	В	В	Н	С	Н	С	Н	С	В	В	С	В	С
Вміння вирішувати проблеми	С	В	Н	С	Н	Н	Н	Н	С	В	С	С	Н
Здоров'я та безпека:													
Вміння правильно харчуватися	Н	Н	Н	Н	С	Н	Н	С	С	С	Н	С	Н
Вміння розпізнати хворобу і провести елементарну профілактику	Н	Н	Н	Н	С	Н	Н	С	С	С	С	С	С
Вміння надати першу допомогу	С	С	Н	Н	Н	С	Н	С	С	С	С	С	С
Дотримання правил безпеки в різних ситуаціях	Н	С	Н	С	Н	С	Н	С	С	С	Н	С	Н
Сформованість позитивних звичок	Н	Н	С	Н	С	Н	С	С	С	С	Н	Н	Н
Функціональна успішність:													
Інтелектуальні здібності та навички (письмо, читання)	В	В	Н	В	С	Н	Н	Н	В	В	Н	С	С
Знання про оточуючий світ	С	С	Н	С	Н	Н	Н	Н	С	С	Н	С	Н
Знання про здоров'я людини	Н	С	Н	С	Н	Н	Н	Н	С	С	Н	С	Н
Проведення дозвілля:													
Вміння урізноманітнювати дозвілля	Н	С	Н	Н	С	Н	Н	Н	С	С	Н	Н	Н
Дотримання культурних норм	Н	Н	С	С	С	Н	С	С	С	С	С	С	С
Адекватність поведінки в місцях проведення дозвілля	С	С	С	С	С	С	С	С	С	С	С	С	С
Потреба участі в соціальній взаємодії	С	В	Н	В	С	С	С	С	В	В	С	В	С
Робота:													
Вміння використовувати специфічні робочі навички	В	В	С	В	С	С	В	В	В	В	С	В	С
Вміння послідовно виконувати роботу	В	С	Н	В	В	С	В	С	В	В	С	В	С
Вміння розпоряджатися грошима	Н	С	Н	Н	С	Н	С	С	С	С	С	С	С
Здатність адекватно реагувати на критику	С	В	Н	С	Н	Н	С	С	В	В	С	С	С

* В – високий; С- середній; Н – низький рівень сформованості

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Лук'яненко Ольга Віталіївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг

або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)